

Тригуб П. М.,
д-р іст. наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Новохижна А. О.,
студентка спеціальності «Міжнародні відносини»,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РЕФЕРЕНДУМ У ШОТЛАНДІЇ 2014 РОКУ

На зовнішню політику найвпливовіших міжнародних акторів активно впливає їхня внутрішньо-політична ситуація, тому референдум у Шотландії 2014 року привернув увагу міжнародного співтовариства як подія, здатна вплинути на майбутнє міжнародних відносин у цілому. У статті розглянуто причини, перебіг та наслідки референдуму в Шотландії 2014 року. У центрі уваги – причини проведення референдуму, його результати як для Великобританії, так і для світового співтовариства. Визначено особливості шотландського вибору, проблеми, які постали перед шотландцями на шляху до незалежності в XXI столітті.

Ключові слова: референдум у Шотландії; Великобританія; голосування; незалежність; регіональна безпека.

Шотландський референдум викликав зацікавлення науковців зі всього світу ще в 2012 р., коли було підписано угоду між Шотландією та Англією про проведення референдуму 2014 р. Перед проведенням референдуму вийшла низка публікацій у Великобританії. Наприклад, професор Чарлі Джеффри розглянув питання як із погляду прихильників незалежності, так і з точки зору прихильників цілісності Великобританії. Важливим моментом є те, що йому вдалося визначити, що означає Шотландія для мешканців інших територій Великобританії [1]. Після проведення референдуму увагу привертає стаття Майкла Емерсона «Землетрус у британській політиці» [2], яка прогнозує наслідки референдуму Шотландії для політики Великобританії та Європи в цілому, в основному його увага прикута до питання втрати Великобританією частини зовнішньополітичного впливу через втрату довіри з боку європейських лідерів. Дещо протилежними є погляди російських дослідників Н. В. Срьоміної, Т. Л. Андрєєвої, А. С. Васильєвої. Н. В. Срьоміна дотримується точки зору, що Великобританія зробила дуже необережний крок, даючи Шотландії можливість зробити вибір, тому що це може призвести до втрати могутності, а то й державності Великобританії [3]. Т. Л. Андрєєва, А. С. Васильєва вважають референдум у Шотландії кроком до визнання потреб народу, який давно прагне самостійності, новим етапом європейської політики [4]. Якщо звернути увагу на дослідження цієї проблеми в Україні, то референдум у Шотландії розглядають у контексті європейської та регіональної безпеки, але окремої роботи, присвяченої цій події, не було знайдено, саме тому ця стаття має наукову актуальність та новизну.

Мета статті – визначити причини проведення референдуму в Шотландії, прослідкувати його перебіг і результати голосування, проаналізувати наслідки референдуму для політики Великобританії та Європи.

На теренах Європи завжди існували території, які прагнули отримати певний рівень суверенітету, але останні роки показали, що ці території не обмежаться автономіями чи якимось поступками з боку урядів. Одним із прикладів такого прагнення став референдум у Шотландії, який було проведено 18 вересня 2014 р. Його підсумки не були юридично обов'язковими до виконання для Лондона, але, незважаючи на це, він розглядався всіма учасниками як найважливіша внутрішньополітична подія, що визначала майбутнє країни. Одночасно до нього була прикута міжнародна увага, в першу чергу з боку сепаратистських рухів і центральних урядів багатьох країн. Проте в цілому на фоні серії односторонніх проголошень незалежності, що відбулися в 1990-х – 2000-х рр. у Європі, референдум у Шотландії став ілюстрацією можливості компромісу між національним урядом і сепаратистами. Він довів, що навіть таке складне питання, як незалежність, може бути вирішене в рамках мирної повсякденної політичної конкуренції.

Передумови референдуму можна розглянути з двох боків – з боку Шотландії як території, яка прагнула незалежності ще з початку свого існування, і з боку уряду Великобританії, який досить довго відкладав його проведення. Якщо говорити про активізацію боротьби шотландців за незалежність, то перша хвиля референдумів припала на 1970-ті рр. Вона стала відповіддю на політичні успіхи націоналістів на виборах наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр. і була продиктована бажанням провідних партій стримати сплеск сепаратистських настроїв [5].

У 1979 р. пройшли референдуми про деволюцію (передачу частини функцій держави від центру до периферії) в Шотландії та Уельсі. Передбачалося, що в разі успіху в регіонах буде створено самостійні законодавчі органи – асамблеї, які отримають право приймати уточнювальні акти до вже схвалених британським парламентом постанов. У Шотландії прихильники більшої автономії отримали 51,6 %, але з

урахуванням явки (63,6 %) не змогли набрати більше ніж 40 % від загальної кількості виборців (що було однією з попередніх умов) [5]. Результати референдумів майже на 20 років відстрочили конституційні реформи, пов'язані з розширенням самостійності регіонів. У середині 1990-х рр. лейбористська партія, оновлена за часів Тоні Блера, остаточно і практично односторонньо зробила вибір на користь деволуції.

З 1970-х до початку 1990-х рр. референдуми й деволуція розглядалися насамперед як інструменти стримування. З погляду Лондона, вони мали позбавити систему від недоліків надмірно централізованого управління, знизити невдоволення провідними політичними партіями на місцях і зупинити піднесення націоналістичних, сепаратистських настроїв. Невдачі референдумів показали, що пріоритетом для більшості політичних сил і населення залишається підтримання статус-кво. У вересні 1997 р. було схвалено створення парламенту Шотландії (із повноваженнями в галузі зміни податків) та асамблеї Уельсу [3].

На тлі численних поступок Лондона та серії успішних референдумів про автономію пряма постановка питання про незалежність була неминучою. Крім того, у законодавстві Шотландії була норма, яка дозволяла запустити процес підготовки до референдуму, якщо в парламенті території набиралося щонайменше 65 чоловік, готових проголосувати за нього. Після виборів у 2011 р. в парламенті опинилися 69 депутатів, і всі вони – члени Шотландської національної партії, що бореться за незалежність території від моменту її появи в 1930-х рр. У результаті цього 15 жовтня 2012 р. прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон і глава автономного уряду Шотландії Алекс Салмонд підписали договір, який визначав порядок проведення референдуму восени 2014 р. [5].

Питання про незалежність Шотландії викликало активні суперечки як із боку противників і прихильників незалежності у Великобританії, так і з боку провідних світових держав. В основі потреби в незалежності Шотландії лежить історичне минуле, соціальна відмінність шотландців від англійців. Але, як показала агітаційна кампанія перед початком референдуму, основним питанням на порядку денному стала потреба шотландців самостійно розпоряджатися власними ресурсами й податками [6].

Референдум за незалежність викликав велику кількість питань як у його прихильників, так і в противників, тому що в питанні отримання незалежності головною була не сама незалежність, а готовність шотландського уряду вирішувати низку невідкладних проблем. Противники відділення відзначали, що незалежність – це не тільки майбутні можливості, про які говорять націоналісти, а й високий рівень відповідальності. Три найбільші питання, що залишилися без відповіді до референдуму, – національна валюта, оборона, членство в ЄС. Не менш важливі – відносини з британською короною, видобуток енергоресурсів і соціальне забезпечення.

Два роки тому низка політичних діячів заявляла, що після, а не до референдуму, Шотландія вирішить, чи варто їй бути членом Європейського Союзу, залежно від «стану самого ЄС». За два тижні до референдуму перші особи Шотландії стверджували, що вона

мало не автоматично стане членом Євросоюзу після відділення, оскільки вже відповідає всім нормам як частина Великобританії. Такі заяви не мали під собою юридичної основи, тому що, по-перше, сама Британія не є ні частиною зони євро, ні частиною Шенгенської зони. По-друге, процедури самого ЄС не передбачають «автоматичного членства». Незалежна Шотландія мала б погодити це питання з усіма країнами Європейського Союзу, пройти всі формальні процедури, ратифікацію угоди про вступ, після чого вибрати нових членів до Європарламенту та перерозподілити місця в Європейській комісії, де кожна країна має свого комісара. І всі ці питання Шотландія могла б розпочати вирішувати не раніше березня 2016 р., коли стала б повністю незалежною.

У своєму листі до палати лордів у грудні 2013 р. Ж. М. Баррозу чітко вказав, що «нова незалежна держава, фактом своєї незалежності, буде вважатися третьою стороною у відносинах з ЄС, і договори не будуть застосовуватись на її території». І якби на референдумі шотландці висловилися за незалежність, Іспанія могла стати однією з тих країн, яка блокувала б майбутнє членство в ЄС: Мадрид давно побоюється трансформації сепаратистських настроїв у Каталонії в односторонню сецесію [3]. Вплинув референдум і на автономні настрої всередині самої Великобританії. Якщо в квітні 2014 р. лише 12 % жителів Уельсу підтримували ідею незалежності [6], то кількість тих, хто виступає за ідею ширшої автономії регіону, зростає.

Також прихильники незалежності не мали відповіді на питання про майбутнє використання британського фунта. Вони висловлювалися про готовність зберегти єдину валюту і в разі поділу взяти на себе зобов'язання щодо «розумної частини» британського боргу. Однак ці переговори були досить далекі від пошуків дипломатичного компромісу. Лондон же виступав проти валютного союзу, оскільки не хотів ділити прийняття рішень у макроекономічних і фінансових питаннях з Единбургом. Більше того, глава Банку Англії Марк Карні заявив, що «валютний союз несумісний із питаннями суверенітету», до якого так прагнуть шотландці [7].

Питання майбутньої армії, наявності на території Шотландії британських атомних субмарин і членство в НАТО також стояли на порядку денному. Передбачалося, що шотландцям, які сьогодні служать у британській армії, буде дано право вибору, але на створення повноцінної армії Шотландії знадобиться 10 років. Членство в НАТО залишалося пріоритетом майбутньої Шотландії. Тоді як багато шотландців активно підтримують без'ядерний статус, нинішній уряд фактично замовчує, що 8 тис. осіб обслуговувального персоналу втратять роботу у випадку, якщо чотири атомні підводні човни Великобританії повинні будуть піти зі своєї бази в Фаслейні [7]. Також це вплине і на зайнятість у суміжних сферах.

Крім того, глава кампанії «НІ» Алістер Дарлінг уточнив, що за законами Великобританії остання не має права будувати свої військово-морські кораблі на території іноземної держави, відповідно без роботи можуть залишитися працівники шотландської верфі [7]. Ще одним спірним питанням були запаси енергоресурсів – фактично основне джерело доходів для

Шотландії. Прихильники збереження союзу відзначають, що з огляду на непередбачуваність ціни на нафту, а також відсутність інформації про точні запаси нафти в Північному морі, покладатися лише на енергоресурси під час формування бюджету є ризикованим. Водночас, зберігши союз, економіка Великобританії буде більш диверсифікована і, відповідно, стабільна. Також варто звернути увагу на те, що всі політичні партії, представлені у Вестмінстері, заздалегідь дали обіцянку розширити повноваження бунтівного регіону незалежно від результатів референдуму. У першу чергу це стосується фінансової сфери. Шотландія зацікавлена в більш простих умовах інвестування, зниженні податкових ставок, формуванні видаткових статей бюджету [5; 7].

Напередодні референдуму британські соціологічні агентства повідомляли, що близько 150 тис. людей не визначилися з тим, як будуть голосувати. Вважалося, що саме їхній вибір вирішить долю регіону. У підсумку за відділення Шотландії від Великобританії виступило 44,7 %, або 1 617 989 шотландців; проти – 55,3 %, або 2 001 926. Різниця склала 383 937 осіб. Перемога прихильників єдності країни вийшла досить впевненою. Загалом явка склала 84,6 % [8]. Ставши рекордною для Великобританії, вона, проте, відобразила небажання або неготовність значної частини населення, яка мала право голосу, узяти участь у референдумі. Понад 650 000 осіб із тієї чи іншої причини залишили при собі думку про майбутнє Шотландії.

Ця обставина пов'язана з мотиваціями прихильників незалежності. У Шотландії ідея про суверенітет спочатку не була раціональною і за неї були готові голосувати не з економічних і соціальних причин, а з політичним та історичним обґрунтуванням. Звичайно, були заяви про 5–10 млрд євро на рік від продажу нафти та інших привілеїв незалежності, однак вони були скоріше додатком до політичної та історичної складової референдуму. Але бажання більшої автономії в прийнятті рішень і розподілі бюджету не перейшло автоматично в голоси за незалежність. Цікаво, що багато авторів деволуції виступали категорично проти незалежності. Член парламенту Великобританії лорд Робертсон сказав: «Як один з архітекторів самостійного шотландського парламенту, я не вірю, що це могло призвести до підйому сепаратизму. Це, скоріше, пов'язано з нечесною кампанією, яку ведуть наші сепаратисти, і непопулярністю нинішнього уряду Великобританії. Незалежність Шотландії мала б катастрофічні наслідки для міжнародної безпеки та економіки. Розпад Великобританії усуне одного з провідних гравців на Заході. Беручи до уваги те, що сьогодні відбувається в Україні та на Близькому Сході, це може серйозно підірвати ситуацію й завдати значної шкоди» [5]. У свою чергу, інший член парламенту Великобританії лорд Твід зазначив, що він хоче побачити реформи нинішньої Великобританії, передачу більших повноважень на місця. Але він бачить майбутнє Шотландії тільки в складі Сполученого Королівства, оскільки все, що в неї сьогодні є, стало можливим тільки завдяки об'єднанню всіх територій Великобританії [5].

У результаті референдуму 45 % населення висловилися за вихід зі складу Великобританії, незважаючи

на всі фінансові втрати, що загрожували країні за умови подібного результату. Д. Кемерон обіцяв врахувати голоси прихильників незалежності та провести чергову децентралізацію, збільшивши обсяги податкових надходжень до місцевого бюджету й розширивши повноваження шотландського парламенту [8]. Шотландці дійсно були за крок від відокремлення. Однак саме позиція всієї політичної еліти Великобританії, її відмова від жорсткої заборони на обговорення питання дозволила навіть найзапеклішим прихильникам незалежності визнати свою поразку, закрити це питання на найближчі роки, якщо не на десятиліття.

Шотландія залишається частиною Великобританії зі власним парламентом. Великобританський і шотландський уряди продовжуватимуть робити зміни в повноваженнях шотландського парламенту, які були узгоджені в Законі Шотландії 2012 р. 19 вересня, прем'єр-міністр Девід Кемерон заявив, що лорд Сміт погодився спостерігати за процесом для просування вперед зобов'язань із передачі повноважень для шотландського парламенту від трьох профспілкових партій [7; 9]. Як зазначено в Законі Шотландії 2012 р., подальша передача фінансових повноважень шотландського парламенту набирає чинності з квітня 2015 р. та квітня 2016 р. У результаті було передано такі повноваження: право на збір гербового податку та податку на утилізацію відходів виробництва. З квітня 2015 р. уряд Шотландії став відповідальним за збір нових податків. Також було заплановано розширення повноважень із позик. З квітня 2015 р. створено новий шотландський резерв готівки, щоб допомогти керувати новими податковими надходженнями. Нова шотландська ставка податку на прибуток набуде чинності в квітні 2016 р. [9]. Це означає, що шотландський парламент установить нову шотландську ставку – без верхньої або нижньої межі, яку застосовуватимуть однаково до всіх відновлених основних ставок прибуткового податку у Великобританії.

Референдум у Шотландії привернув увагу всього світу, особливо тих держав, у яких є території з нестабільною політичною ситуацією. Результати референдуму могли б бути зовсім іншими, якби не реакція британської влади на передвиборчі прогнози – усі три вестмінстерські партії все-таки випустили в останні тижні кампанії документ, який гарантував розширення повноважень шотландської влади, враховуючи те, що шотландцям пообіцяли значні розширення повноважень у податковій системі. Консерватори, на протиположність обіцянкам щодо розширення повноважень, почали просувати парламентську реформу для відсторонення шотландських депутатів від голосування із суто англійських питань. Останні опитування показують, що тепер за незалежність проголосувала б більшість виборців. Шотландська частина лейбористської партії була розколота внутрішнім протистоянням після відставки їхнього лідера за підсумками референдуму. Зате за минулий час після референдуму кількість членів Шотландської національної партії зросла з 26 000 до 80 000 осіб [10]. Зелена партія Шотландії, яка підтримувала незалежність, теж збільшує кількість своїх прихильників. У свою чергу, під час проведення референдуму «Радикальна кампанія за

незалежність» (RIC) стала швидко знаходити підтримку в робочих районах. Тому можна зробити висновок, що питання незалежності Шотландії досі відкрите, хоча відкладене на деякий час. З іншого боку, референдум усе одно вплинув на інші держави Європи, оскільки, наприклад, у Каталонії жителі значно більше впевнені у своєму виборі й вимагають

шансу це продемонструвати. Референдум у Шотландії, проведений демократичним способом, показав, що у світі можна дійти компромісу з будь-якого питання, але навіть невдалі легітимні спроби отримати незалежність залишають помітний слід у внутрішній і зовнішній політиці держав і територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jeffery C. The Future of England: Implications for Scotland [Електронний ресурс] / Charlie Jeffery. – What Scotland thinks. – 2013. – Режим доступу : <http://blog.whatscotlandthinks.org/2013/07/charlie-jeffery-england/>.
2. Emerson M. Britain's political earthquake: the aftershocks for UK and Europe [Електронний ресурс] / Michael Emerson. – The conversation. – 2014. – Режим доступу : <http://theconversation.com/britains-political-earthquake-the-aftershocks-for-uk-and-europe-41588>.
3. Еремина Н. В. Шотландский референдум как вызов британской государственности [Електронний ресурс] / Наталья Валерьевна Еремина. – Электронные журналы. – 2014. – Режим доступу : http://e-notabene.ru/pr/article_12925.html.
4. Андреева Т. Л. Референдум 2014 г. как заключительный шаг на пути к политической независимости [Електронний ресурс] / Т. Л. Андреева, А. С. Васильева. – Киберленинка. – 2014. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/referendum-2014-g-kak-zaklyuchitelnyy-shag-na-puti-k-politicheskoy-nezavisimosti-shotlandii>.
5. Референдум в Шотландии: пролог, итог, последствия [Електронний ресурс]. – Europe insight. – 2014. – Режим доступу : <http://europeinsight.net/referendum-v-shotlandii-prolog-itog-po/>.
6. Шелест А. Шотландия: в шаге от независимости [Електронний ресурс] / Анна Шелест. – Зеркало недели. – 2014. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/international/shotlandiya-v-shage-ot-nezavisimosti-.html>.
7. Политические последствия референдума в Шотландии [Електронний ресурс]. – Внешняя политика. – 2014. – Режим доступу : <http://www.foreignpolicy.ru/analyses/o-shotlandskom-referendume/>.
8. Votes results [Електронний ресурс]. – Scottish independence referendum. – 2014. – Режим доступу : <http://scotland-referendum.info>.
9. How Scotland's No resonates around the world [Електронний ресурс]. – BBC News. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/world-29272728>.
10. Scotland votes no to independence: world reaction [Електронний ресурс]. – The Telegraph. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scottish-independence/11108226/Scotland-votes-no-to-independence-world-reaction.html>.

П. Н. Тригуб, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

А. А. Новохижняя, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

РЕФЕРЕНДУМ В ШОТЛАНДИИ 2014 ГОДА

На внешнюю политику самых влиятельных международных акторов активно влияет внутривнутриполитическая ситуация, поэтому референдум в Шотландии 2014 года привлек внимание международного сообщества как событие, способное повлиять на будущее международных отношений в целом. В статье рассмотрены причины, ход и последствия референдума в Шотландии в 2014 году. В центре внимания – причины проведения референдума и его результаты как для Великобритании, так и для мирового сообщества. Обозначены особенности шотландского выбора, проблемы, которые возникли перед шотландцами на пути к независимости в XXI веке.

Ключевые слова: референдум в Шотландии; Великобритания; голосование; независимость; региональная безопасность.

Р. М. Trigub, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

А. О. Novohizhnaya, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

A REFERENDUM IN SCOTLAND IN 2014

There are some territories exist in Europe trying to get some level of sovereignty, and recent years have shown that these areas will not be satisfied with limited autonomy or some concessions from their governments. Scotland referendum like the example of this desire took place on September 18, 2014. The results were not legally binding for London, but it was considered by all sides as the most important internal political event which determined the future of their state. Simultaneously it compelled international attention, focused mostly by the separatist movements and central governments in many countries.

Referendum background can be considered from two sides – from Scotland, as a territory, which requires independence since the beginning of its existence, and by the UK government, which is quite long delayed implementation of this.

London made numerous concessions and there were a line of successful referendums for autonomy so sooner or later direct question about independence would come on the agenda.

Besides that, the law of Scotland has the norm, which allowed starting the referendum process if there are 65 people in territory parliament and they are ready to vote for it. After the elections 2011 there were 69 members in parliament, all of them – members of the Scottish National Party, which is fighting for the independence of the territory since its appearance in 1930-ies. As a result, on October 15, 2012 British Prime Minister David Cameron and head of the autonomous government of Scotland Alex Salmond signed an agreement which defines the procedure for holding a referendum in autumn 2014.

Referendum for independence caused many questions between its supporters and opponents, because the most important part of independence was not the independence itself but willingness of Scottish Government to solve a number of complicated problems. Opponents of the independence noted that independence – is not only a future possibility as nationalists say, but also a high level of responsibility. Three major questions were kept unanswered before the referendum – the national currency, defense and EU membership. There are equally important questions as relationship with the British Crown, using energy resources and social security status.

Before the referendum the British Sociological Agency reported that about 150 000 people did not decide how to vote. It was believed that their choice will decide the fate of the region. As a result, for the Scotland independence from the UK voted 44,7 % of people or 1 617 989 Scots; – against 55,3 % or 2 001 926. The difference amounted to 383 937 persons. Victory of country unity supporters was quite confident. The results of the referendum could be different but the reaction of the British authorities on election forecasts was decisive – all three British parties released document during the last week of the campaign which guaranteed the empowerment of the Scottish government.

A referendum in Scotland, conducted democratically, showed that the world can come to compromise in any question, but even failed attempts to legitimate independence left a big sigh on internal and foreign policy of states and territories.

Keywords: *Scotland referendum; United Kingdom; voting; independence; regional security.*

Рецензенти: *Шкляж Й. М., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський державний університет імені Петра Могили);
Корновенко С. В., д-р іст. наук, проф.
(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького).*

© Тригуб П. М., Новохижна А. О., 2015

Дата надходження статті до редколегії 14.10.2015